

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей формування рівня життя сільського населення на прикладі Карпатського регіону. Визначені основні проблеми та шляхи їх подолання з метою покращення рівня життя населення сільської місцевості.

Ключові слова: населення, сільське населення, рівень життя, демографічна криза, ринок праці, безробіття, сільське господарство, диверсифікація, індекс людського розвитку.

Постановка проблеми. Село сьогодні вимагає пріоритетності соціально-економічного розвитку. Сільські території охопила демографічна криза, працездатні сільські жителі часто змушені шукати роботу за межами нашої країни, що стало вагомою причиною руйнування повноцінних родин та поширення окремих соціальних хвороб. Поширеними явищами в сільській місцевості стали безробіття, бідність, пияцтво.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми дослідження рівня життя населення на напрями їх вирішення досліджуються у працях багатьох вчених-економістів, зокрема Василенки Н.І., Мальчикової Д.С., Решитько Т.В, Татаревської М.С та інших.

Постановка завдання. У статті ставилось завдання дослідити проблеми та особливості формування рівня життя сільського населення на прикладі Карпатського регіону та запропонувати шляхи покращання рівня життя жителів сільської місцевості.

Виклад основного матеріалу. Особливої актуальності з огляду на існування низьких стандартів життя в країні із значними масштабами бідності та високим ступенем розшарування суспільства набуває питання вивчення життєвого рівня населення країни загалом та, зокрема, населення сільських територій.

Всебічний аналіз стану соціально-економічного розвитку сільських територій показав, що незважаючи на окремі позитивні зміни, досягнуті в результаті реформування аграрного сектору економіки, відбувається занепад та руйнація українського села. Стан сільського ринку праці характеризується

Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Актуальні проблеми регіонального розвитку : збірник наукових праць, 2012, Вип. 6 (98)
загостренням проблем зайнятості та безробіття, низьким професійно-кваліфікаційним рівнем незайнятих осіб, відсутністю нових робочих місць для селян. Ці та інші факти становлять загрозу продовольчій безпеці країни, демографічному відтворенню селянства, створюють соціальну напругу на селі [5].

Майже аксіоматичним є твердження, що майбутнє української державності значною мірою залежить від розвитку села. Але для забезпечення стабільного прогресивного функціонування сільських регіонів потрібні нові концепції, підходи раціональної територіальної організації та планування сільської місцевості. Більшість наявних концепцій і доктрин однобокі, спрямовані на вирішення якоїсь однієї, пріоритетної, на нашу думку, проблеми села. Переваги ж мають бути надані таким підходам, які, відповідно до вимог постіндустріального інформаційного суспільства XXI ст., розглядають сільську місцевість у всій багатогранності проявів, відношень, зв'язків і форм геопросторової організації [3, с.158].

Рівень життя сільського населення формується під впливом різного роду чинників. Татаревська М.С. класифікувала фактори впливу на рівень життя сільського населення за рівнем їх виникнення на:

- загальнодержавні (законодавче та нормативне забезпечення розвитку сільської місцевості; соціальна політика держави на селі; пріоритетність розвитку сільського господарства; фінансування розвитку сільської місцевості; інвестиційно-інноваційна, податкова, кредитна, зовнішньо-торгівельна політика на селі; природно-кліматичні; політика формування доходів на селі; демографічні та екологічні фактори);

- територіальні (тип регіону, рівень економічного розвитку, території пріоритетного розвитку; соціальна політика регіону стосовно села; рівень розвитку АПК; фінансування розвитку сільських територій; підтримка інвестиційно-інноваційного розвитку села; природно-кліматичні, екологічні, економічні та демографічні чинники);

Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Актуальні проблеми регіонального розвитку : збірник наукових праць, 2012, Вип. 6 (98)

- локальні (тип сільського населеного пункту; галузева структура сільського поселення; тип домогосподарств; особистісні характеристики сільських жителів; фактор власності; природно-кліматичні, економічні, соціально-професійні, історико-біографічні, етнічні чинники) [6].

Сконцентруємо увагу на дослідженні проблем та особливостей формування рівня життя сільського населення у Карпатському регіоні. Кількість населення на 1 січня 2012 року у Карпатському регіоні склала 6077,1 тис. осіб, серед них 2990,9 тис. осіб (49,2%) міських і 3086,2 тис. осіб (50,8%) – сільських мешканців. Природне скорочення населення регіону відбулось лише за рахунок сільського населення, а у міських поселеннях спостерігався природний приріст.

Демографічні проблеми регіону можна визначити на основі критеріїв, що характеризують коефіцієнтом народжуваності, коефіцієнтом смертності, часткою пенсіонерів у загальній чисельності населення, коефіцієнтом міграції та безробіття. Народжуваність у сільській місцевості і надалі залишається вищою, ніж у міських поселеннях. Водночас, загальний коефіцієнт смертності населення у сільській місцевості вищий, ніж у міських поселеннях. У регіоні як в міських поселеннях, так і у сільській місцевості спостерігалось від'ємне сальдо міграції.

Складним залишається питання відтворення і стійкого розвитку населення та виникає необхідність здійснювати заходи подолання небезпечних процесів депопуляції. Значне зниження життєвого рівня населення, що в свою чергу призвело до зменшення рівня народжуваності та збільшення міграційних процесів є результатом кризових явищ в економіці, а відповідно і соціальній сфері.

Підвищення якості життя населення на основі поєднання демографічних цілей із стратегією досягнення сталого соціально-економічного розвитку, технології прийняття рішень і розподілу ресурсів на всіх рівнях управління дозволить забезпечити сприятливі умови для демографічного розвитку.

Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Актуальні проблеми регіонального розвитку : збірник наукових праць, 2012, Вип. 6 (98)

Соціальний та економічний розвиток сільських територій потребує обґрунтованих реформ на основі диверсифікації сільської економіки, що дало б можливість підвищити рівень зайнятості та добробуту жителів сільських населених пунктів.

Характерною ознакою для країн, які пройшли процеси становлення ринкової економіки і кризи сільського господарства, є надання пріоритету саме аграрному сектору економіки в розвитку сільської місцевості. Така ситуація значною мірою була спричинена відсутністю можливостей диверсифікації роду занять у сільських регіонах. Нині через низку перешкод українські селяни теж практично не мають змоги здійснювати несільськогосподарську діяльність, оскільки галузева скерованість сільських підприємств була і залишається, зазвичай, сільськогосподарською. У розвинутих країнах такі проблеми розв'язують через диверсифікацію видів діяльності сільського населення, розробку і втілення програм зрівноваженого розвитку сільських регіонів. Відтак, диверсифікація виробничої діяльності сільського населення найближчими роками стане вирішальним чинником ефективного використання людських і природних ресурсів сільських регіонів, поширення підприємницької ініціативи, створення належних умов для гідного життя селян, збереження унікальних культурних цінностей сільських регіонів [2, с.84].

У 2011 р. в регіоні відбулося зростання виробництва валової продукції сільського господарства, причому обсяги виробництва зросли як у сільськогосподарських підприємствах, так і у господарствах населення. Частка господарств населення у виробництві валової продукції є більш вагомою і становить понад 77%.

У сільськогосподарських підприємствах зосереджено, в основному, виробництво зернових та технічних культур, у господарствах населення – виробництво картоплі, овочів та фруктів.

У 2011р. частка продукції тваринництва у загальному обсязі сільськогосподарського виробництва склала 46,4%. У господарствах усіх

Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Актуальні проблеми регіонального розвитку : збірник наукових праць, 2012, Вип. 6 (98)
категорій збільшилося виробництво м'яса (реалізовано худоби та птиці на забій у живій вазі) та яєць, зменшилося – молока.

Із обстежених у 2011р. сільськогосподарських підприємств (великих та середніх), які здійснювали реалізацію власно виробленої продукції і надавали послуги у сільському господарстві, значна частина працювали прибутково. Так, частка підприємств в Закарпатській області, які отримали чистий прибуток склала 91,2%, в Івано-Франківській – 84,3%, Львівській – 80,4%, а у Чернівецькій – 77,3%. Прибутковим було виробництво цукрових буряків, картоплі, овочів закритого ґрунту, плодів і ягід, молока; збитковим – зернових та зернобобових культур, овочів відкритого ґрунту, м'яса великої рогатої худоби, овець та кіз.

Сільськогосподарські підприємства Карпатського регіону одержали державну підтримку на розвиток сільського господарства – 51,4 млн.грн. за рахунок податку на додану вартість та 89,8 млн.грн. – за рахунок бюджетних дотацій.

Особливо гостро стоїть питання безробіття серед жителів сільської місцевості. Рівень зареєстрованого безробіття на 1 січня 2012р. серед сільських мешканців є дещо вищим за аналогічний показник для міського населення. Водночас, низькими є і доходи зайнятої частини населення. Так, середньомісячна заробітна плата штатного працівника, зайнятого у сільському господарстві, мисливстві та пов'язаних з ними послуг у 2011р. в середньому в країні склала 1800 грн., що на 31,6% менше від середнього рівня в економіці та на 42,3% менше як у промисловості. Середньомісячний розмір заробітної плати нарахованої штатному працівнику у 2011 р. в Закарпатській області становив 2069 грн., Івано-Франківській – 2213 грн., Львівській – 2244 грн., Чернівецькій – 1985 грн., а у сільському господарстві відповідно 1267 грн, 1958 грн., 1879 грн. та 1490 грн. Складність матеріального становища працівників аграрного сектора посилюється негативними явищами, такими як несвоєчасність виплати заробітної плати та утворення, внаслідок цього, заборгованості з її виплати.

Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Актуальні проблеми регіонального розвитку : збірник наукових праць, 2012, Вип. 6 (98)

Низький рівень доходів відображається на доступності товарів першої необхідності, зокрема продовольства. Так, як видно з даних табл. 1, споживання продуктів харчування жителями Карпатського регіону не відповідає раціональним нормам. Раціональна норма споживання м'яса та м'ясопродуктів забезпечена всього на 53%; молока та молокопродуктів – на 61,1%; риби і рибопродуктів – на 48%; плодів, ягід та винограду – на 50,4%; овочів та баштанних – на 89,4%; яєць – на 97,2%. Понад раціональні норми жителі Карпатського регіону споживають в основному дешеві продукти, а саме хліб та хлібопродукти, картоплю, цукор, олію.

Таблиця 1

**Доступність продовольства на прикладі
Карпатського регіону***

Основні продукти харчування	Фактичне споживання на душу населення у 2011 р.			Раціональні норми харчування		Рівень забезпечення раціональних норм, %
	Кг	Ціни, грн./кг	Витрати, грн.	Кг	Витрати, грн.	
М'ясо і м'ясопродукти	44,0	23,30	1025,20	83	1933,90	53,0
Молоко і молокопродукти	232,1	5,50	1276,55	380	2090,00	61,1
Яйця, штук	282	0,90	253,80	290	261,00	97,2
Риба і рибопродукти	9,6	30,0	288,00	20	600,00	48,0
Продукти тваринного походження	X	X	2843,55	X	4884,9	58,2
Хліб і хлібопродукти	113,3	4,84	548,37	101	488,84	112,2
Картопля	164,8	1,84	303,23	124	228,16	132,9
Овочі й баштанні	144,0	1,54	221,76	161	247,94	89,4
Плоди, ягоди, виноград	45,4	6,50	295,1	90	585,00	50,4
Цукор	38,0	6,50	247,00	38	247,00	100,0
Олія	13,6	10,40	141,44	13	135,20	104,6
Продукти рослинного походження	X	X	1756,9	X	1932,14	90,9
Разом	X	X	4600,45	X	6817,04	67,5

* розраховано на основі даних [1, с.12-31], [7, с.8]

Наша країна значно відстає від більшості європейських країн щодо рівня багатьох показників економічного розвитку. Економічне зростання супроводжується зростаючими диспропорціями в регіональному розвитку та

Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Актуальні проблеми регіонального розвитку : збірник наукових праць, 2012, Вип. 6 (98)
збільшенням нерівності в доходах, і ці проблеми потрібно вирішувати за допомогою дієвих заходів державної політики.

Українськими фахівцями була створена методика оцінки рівня людського розвитку. Держкомстатом разом із Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України розроблено методику, адаптовану до національної статистичної бази. Цю методику було затверджено Спільною Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України. Кожному з аспектів людського розвитку відповідає окремий блок показників, що формують систему індикаторів людського розвитку регіонів. Принциповим моментом методики є її орієнтація виключно на інформаційну базу Держстату України – дані державних статистичних спостережень та базових вибірових обстежень домогосподарств.

Розрахунки індексу людського розвитку дозволяють побудувати єдину шкалу, на якій у ранжованому порядку розміщуються всі регіони України. Найсильніший вплив на визначення місця регіону на єдиній шкалі індексів людського розвитку здійснюють рівень освіти, умови проживання та матеріальний добробут населення.

Таблиця 2

Індекс людського розвитку областей Карпатського регіону [4, с.7].

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Закарпатська	0,547	0,505	0,507	0,492	0,511	0,504	0,488	0,489
Івано-Франківська	0,509	0,482	0,484	0,476	0,494	0,513	0,487	0,460
Львівська	0,555	0,502	0,521	0,484	0,509	0,497	0,483	0,472
Чернівецька	0,521	0,437	0,489	0,471	0,489	0,486	0,479	0,482

Як видно з даних табл. 2 в усіх без винятку областях регіону спостерігається поступове зниження індексу людського розвитку, що свідчить про погіршення рівня життя населення та розвитку регіонів загалом. За результатами рейтингової оцінки індексу людського розвитку у 2011 р. було виділено 3 групи регіонів:

- регіони – лідери, які за результатами розрахунків індексу людського

Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Актуальні проблеми регіонального розвитку : збірник наукових праць, 2012, Вип. 6 (98)

розвитку посідають перші 5 місць;

- регіони основної групи (18 регіонів), які за результатами розрахунків індексу людського розвитку посідають з 6 по 23 місце;

- регіони – аутсайтери, які за інтегральними розрахунками посідають 4 останніх місця.

До другої групи ввійшли власне усі чотири області Карпатського регіону. Причому, до регіонів, які погіршили свої позиції в порівнянні з попереднім роком, відносяться Івано-Франківська (на 14 позицій), Львівська (на 6 позицій) та Закарпатська області.

Погіршення позицій у загальному рейтингу Івано-Франківської області передусім зумовила ситуація із погіршенням показників стану та охорони здоров'я (на 22 позиції за цією складовою) та станом фінансування людського розвитку (на 7 позицій). Падіння рейтингу Львівської області в основному обумовлено погіршенням показників екологічного стану та матеріального добробуту (на 4 позиції за оцінкою кожного блоку).

Висновок. Покращення ситуації в соціальній сфері вимагає розробки комплексної системи соціальних заходів спрямованих на забезпечення права громадян на працю, соціальний захист, освіту, охорону здоров'я, житло; підвищення вартості кваліфікованої праці; розвиток соціальної сфери та забезпечення доступності соціальних послуг.

Основою розвитку сільських територій, а відтак покращення рівня життя населення мали б стати важелі пожвавлення ділової активності в сільській місцевості; стимулювання аграрного та неаграрного бізнесу; фінансова підтримка для осіб, які започатковують свій бізнес; державне інвестування розвитку виробничої та соціальної інфраструктури села. Ці заходи сприятимуть подоланню безробіття та створенню передумов для повернення на батьківщину заробітчан, забезпечення таких доходів працівників, за яких бідність серед жителів села стала б малопоширеним явищем. Вирішення проблеми зайнятості полягає у працевлаштуванні не лише зареєстрованих безробітних, але й значної частини зайнятих у особистих господарствах.

Література:

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: стат. збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 54 с.
2. Василенка Н.І. Диференціація виробничої діяльності сільського населення Львівської області / Н.І. Василенка // Економіка АПК. – 2010. – №3. – С. 84-90.
3. Мальчикова Д.С. Порівняльний аналіз проблем розвитку сільської місцевості України та Європейського Союзу в контексті розробки заходів регіональної політики й управління сільськими регіонами / Д.С. Мальчикова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – С. 158-163.
4. Регіональний людський розвиток: стат. бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 45 с.
5. Решитько Т.В. Проблеми розвитку сільських територій та зайнятості мешканців села [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2009_15/stat_09/19.pdf.
6. Татаревська М.С. Рівень життя сільського населення: оцінювання та напрями поліпшення (на матеріалах кіровоградської області)/ М.С. Татаревська // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Одеса. – 2006. – 22 с.
7. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2012 року: стат. збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 112 с.